

EERO SALMENKIVI

Lukiofilosofian suosio kääntyi nousuun

Keväällä 2016 filosofian ylioppilaskirjoitukset jättivät paperivaiheen taakseen. Maaliskuun lopussa järjestettiin viimeinen paperinen koe ja viikkoa myöhemmin sähköisen ylioppilaskokeen harjoitus, joka koski kaikkia lukioita. Ylioppilaskoe sähköistyy asteittain vuosina 2016–2019. Filosofia on yksi ensimmäisistä sähköisesti kirjoitettavista oppiaineista yhdessä maantiedon ja saksan kanssa. Ylioppilastutkintolautakunnan filosofian jaos on pyrkinyt ensimmäiseen aaltoon oppiaineen imagon ja suosion parantamiseksi. Tavoite näyttää toteutuvan.

Filosofian suosio kasvaa ylioppilaskirjoituksissa vuonna 2016 noin 100 kokelaalla. Käännö on merkittävä, koska tähän saakka filosofian kirjoittajien määrä on vuoden 2006 aine-reaaluuudistuksen ensimmäisen vuoden jälkeen tasaisesti laskenut. Vuonna 2007 kokeilaita oli noin 1800, mutta vuonna 2015 filosofian kirjoitti enää alle 1100 kokeilasta. Kääntymiseen nousu-uralle vaikuttavat luultavasti sekä ylioppilaskirjoitusten sähköistyminen että uusien, syksyllä 2016 voimaan astuvien *Lukion opetussuunnitelman perusteiden* uudenlainen ote filosofian lukio-opintoihin.

Ylioppilaskirjoitusten digitalisoituminen

Digitaalisuus tarkoittaa informaation porrastamista rajattuihin paketteihin, joiden voi ajatella vastaavan kokonaislukuja. Pakkaamisen seurauksena informaation alttius hämärtyä kohinan vuoksi pienenee ratkaisevasti. Muotisana digitalisaatio puolestaan viittaa digitaalisten teknologioiden käyttöön yhteiskunnan eri osa-alueilla. Termien taustalla on informaation käsittelemisessä ja tallentamisessa käynnissä oleva valtava ja filosofisesti äärimmäisen kiinnostava murros, jota voi ehkä lähinnä verrata siirtymiseen puhe- ja kirjalliseen kulttuuriin.

Lukio on varsin perinteinen opinahjo. Ylioppilaskirjoitusten sähköistämisen päätarkoituksena onkin usein sanottu olevan koko lukion pakottaminen digiaikaan. Tiukan aikataulun sekä koejärjestelyjen ja tietoturvan vaatavuuden vuoksi ylioppilaskirjoitusten digitalisaatio on monella tavalla edennyt tekniikan sanelemissa uoimissa. Esimerkiksi huhtikuun 2016 harjoituskokeen päätarkoituksena oli testata, että laitteistot ja järjestelmät toimivat syksyn 2016 tositilanteessa.

Ylioppilaskirjoitusten yhteydessä digitalisaatiosta ja sähköistymisestä voi tässä vaiheessa puhua pitkälle synonyymeina. Digitalisaatio avaa mahdollisuuksia vähitellen. Se ei muuta ylioppilaskirjoitusten roolia lukion päättö-

tutkintona. Ylioppilaskirjoitusten digitalisoitumisessa on tärkeää muistaa, että sähköiset ylioppilaskokeet mittaavat lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaista osaamista aivan kuten paperisetkin kokeet. Koska sähköisyys tekee mahdolliseksi monipuolisemmat tehtävät, se toki antaa paremmat mahdollisuudet arvioida opetussuunnitelmissa jo pitkään olleita taitoja, kuten tekstin ja aineiston tulkitsemista, ymmärtämistä ja arvioimista sekä päättelyä ja ongelmanratkaisua.

Vallankumous lukion filosofassa

Lukiofilosofassa digitalisoitumiseen liittyy pyrkimys ratkaisevaan muutokseen opetuksessa ja opiskelussa. Tässä suhteessa ylioppilaskirjoituksilla on vain sivurooli. Pääasia on vallankumouksellinen muutos lukion filosofian opettamisessa ja opiskelussa.

Vallankumouksen lähtökohdat muodostavat lukion tuntijaon ja opetussuunnitelman perusteiden muutokset. Vuoden 2014 tuntijaossa filosofia sai toisen pakollisen kurssin, ja filosofassa on nyt kaksi pakollista ja kaksi valinnaista kurssia. Valtioneuvosto otti poikkeuksellisesti kantaa myös tämän uuden kurssin sisältöön. Se on etiikkaa, joka palaa reilun 170 vuoden jälkeen toisen asteen yleissivistävässä koulutuksessa uskonnosta filosofiaan. Tarve opettaa kaikille lukiolaisille yhteistä etiikkaa heidän katsomuksellisesta suuntautumisestaan riippumatta on nyky-yhteiskunnassa selviö. Pian nähdään, miten filosofia selviää tästä tehtävästä. Samalla muutos herättää kysymyksen, miksei yhteistä etiikan opetusta aloiteta jo peruskoulussa ja uloteta koko ikäluokalle.

Oppiaineen kasvanut vastuu nuorten etiikasta ja moraalista lisää tarvetta herättää lukiolaisten mielenkiinto filosofian opiskelua kohtaan. Lukiofilosofian keskeiset tavoitteet opiskelijoiden ajattelutaitojen edistämisestä ja eri tieteen- ja elämäntieteiden yhteyksien hahmottamisesta asettavat vastaavia vaatimuksia uudistaa filosofian ope-

tusta sellaiseksi, että se kiinnostaa lukiolaisia. Filosofian tavoitteisto on lähellä niitä yleisiä valmiuksia, joita niin kasvatustieteilijät kuin erilaiset yhteiskunnalliset toimijat elinkeinoelämän edustajien johdolla ovat nykykoululta kaivanneet. Vaikka tavoitteet ovat olleet tällaisia siitä lähtien, kun filosofiasta vuonna 1994 tuli pakollinen lukioaine, niitä ei ole onnistuttu kovin hyvin palvelemaan ja filosofian suosio lukioaineena on ollut laskussa. Opiaine on pysynyt melko marginaalisena.

Engelman yksi syy on filosofian kunnianarvoisa rooli länsimaisen akateemisen oppineisuuden ytimessä. Kun filosofiaa opiskellaan korkea-asteella, tutustutaan samalla usein laajojen kokonaisuuksien opiskelemiseen ja suurten perinteisten ajatusten ymmärtämiseen pak-suista teoksista. Tämä on kirjallisen akateemisen oppineisuuden ydintä. Akateemisessakin maailmassa opettajalta vaaditaan erityistä kykyä ja asiantuntemusta selittää, miksi tietty oudolta kuulostava kysymyksenasettelu on itse asiassa kiinnostava. On selvää, että lukiofilosofiassa sekä aika että opettajien ja opiskelijoiden resurssit usein rajoittavat mahdollisuuksia tällaiseen filosofiaan vihkiytymiseen. Siten filosofia ei voi nykylukiossa seurata tätä akateemisen filosofian perinnettä.

Digitaalinen murros osaltaan tekee ajankohtaiseksi kirjallisen oppineisuuden merkityksen arvioimisen. Kirjallisessa sivistyksessä on kyse lukeneisuudesta, joka perustuu kirjoitus- ja kirjapainotaitoon kulttuurin informaation tallentamisen ensisijaisena muotona. Muistia ja mittaa korostavissa puhe- ja kulttuureissa sivistys ja oppineisuus ovat saaneet erilaisia muotoja – ja sama tulee luultavasti koskemaan läpeensä digitaalisia kulttuureja.

Vuoden 2015 uusissa *Lukion opetussuunnitelman perusteissa* filosofia siirtyi ajattelun valmiuksia ja argumentaatiotaitoja korostavaan aikaan¹. Tärkeä yksityiskohta on luopuminen oppiaineen yleistavoitteesta, jonka mukaan opiskelija ”hallitsee yleissivistävät perustiedot sekä filosofian historiasta että nykysuuntauksista ja osaa suhteuttaa niitä yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin”². Tämä kohta on tarjonnut tekosyyä muistitietoa painottavaan teorioiden läpikäymiseen, joka ei juuri edistä ajattelutaitoja, vaikka mieleen painettavat asiat olisivat filosofiaa.

Filosofian sähköiset ylioppilaskokeet

Ylioppilaskirjoitusten kysymykset laaditaan lukion opetussuunnitelman perusteiden pohjalta, mutta uusi opetussuunnitelma vaikuttaa kokeisiin vasta syksystä 2017 lähtien. Vuosien 2003 ja 2015 opetussuunnitelman perusteet ovat kuitenkin monelta osin hyvin samanlaisia. Uudet perusteet pakottavat ajatteluntaitoja painottavaan filosofian opetukseen lukiossa, mutta tämä oli luontevin lähestymistapa myös 2003 opetussuunnitelman perusteella.

Myös ylioppilaskokeissa filosofiset taidot ovat vahvasti esillä. Viimeisen paperikokeen ensimmäinen tehtävä on kuin suoraan uusista opetussuunnitelman perusteista:

”1. Filosofissa analysoidaan käsitteitä ja esitetään perusteluja. Menetelmiä ovat esimerkiksi oletusten kyseenalaistaminen, käsitteiden määrittelemine, ajatuskokeet ja vastaesimerkkien esittäminen. Valitse näistä neljästä kaksi ja esittele niiden käyttöä kuvaamalla ja selittämällä esimerkki kummastakin.”

Varsinaisten ylioppilaskirjoitusten kysymykset ja ylioppilastutkintolautakunnan niihin laatimat hyvän vastauksen piirteet löytyvät Ylen sivuilta *Abitreeneistä*³. Samoilla sivuilla on muutakin materiaalia filosofian opiskeluun, esimerkiksi uudenlaista digitaalista opiskelua edustavia nopeatempoisia tehtäviä, joita voi tehdä vaikka älypuhelimella.

Huhtikuussa 2016 järjestettyjen sähköisten harjoituskokeiden aineisto puolestaan löytyy ylioppilastutkintolautakunnan verkkosivuilta⁴. Harjoituskokeessa vaaditut vastaukset ovat edelleen etupäässä esseitä, toisin kuin abitreenien tehtävissä. Uutta on, että pyydetään myös lyhyempiä vastauksia ja vastausten pituutta rajoitetaan osassa tehtävistä. Uudenlaisina tehtävätyypeinä olivat myös tehtävät, joiden aineistona käytettiin videokatkelmia. Katkelmat olivat Akira Kurosawan *Rashomon*-elokuvasta (1950) sekä Helsingin yliopiston tiedepohjaisen ideakilpailun, Helsinki Challenge 2015, finalistijoukkueen Moralities of Intelligent Machines vetäjän, FT Michael Laakasun, robotteja ja niiden moraalia koskevasta esityksestä. *Rashomonin* pohjalta tehtävänä oli pohtia ihmisen kykyä arvioida muistin luotettavuutta. Roboteista piti analysoida filosofisesti niihin kohdistuvia pelkoja sekä robottiteknologian mahdollisuuksia tukea ihmisten hyvää elämää.

Osittain uutta tehtävätyyppiä edustivat myös paperikoetta laajemmat aineistot, joissa tehtävänä oli analysoida useita tekstikatkelmia. Toinen tällainen tehtävä liittyi kuusivuotiaan Timoteus Tastin *Helsingin Sanomien* lasten tiedepalstalla esittämään kysymykseen, voiko päässä olla niin paljon järkeä, että sinne ei mahdu lainkaan tyhmyyttä. Kokelaiden piti analysoida yliopistonlehtori Markus Lammenrannan esittämää vastausta ja asiasta Helsingin Sanomissa käytyä jatkokeskustelua sekä pohtia tiedon ja järjen sekä tyhmyyden ja tietämättömyyden suhdetta. Toisessa laajan aineiston tehtävässä oli John Lockelta katkelma, jossa hän määrittelee ihmisen identiteetin nimenomaan muistiin perustuvana, Thomas Reidin edellistä kritisoiava tekstikatkelma ja Derek Parfitilta lainaus, jossa hän käsittelee Bernard Williamsilta alun perin olevaa toisenlaista esimerkkiä identiteetin säilymisestä.

Sekä lukiolaiset että opettajat ovat antaneet harjoituskokeesta hyvin myönteistä palautetta. Ensimmäisissä sähköisissä kokeissa tullaankin noudattelemaan suurin piirtein samanlaista rakennetta. Tässä vaiheessa suurin haaste ensimmäisissä sähköisissä kokeissa saattaa olla se, että vaikka arvosanjakauma säilyy ennallaan, kokeen maksimipistemäärä kasvaa 42:sta 120:een. Tämä vaatii opettajilta ja sensoreilta aiempaa tarkempaa arviointia.

Viimeisten paperikokeiden paras vastaaja

Filosofian viimeisten paperisten kokeiden vertaaminen sähköiseen harjoituskokeeseen osoittaa, että muutos ei ole järin suuri. Kysymyksiä ja vaadittuja vastauksia on paperisissa kokeissa yksi enemmän, eikä videoaineistoa tietenkään ole. Kysymysvihkon tila myös rajoittaa aineistoja ja tänä vuonna ainoa laaja aineisto liittyi toiseen jokeritehtävään, joka sisälsi pitkähkön lainauksen Platonin *Parmenides*-dialogista. Kohdassa Parmenides esittää nuorelle Sokrateelle niin sanotun kolmannen miehen kritiikin Platonin ideaoppia kohtaan. Lainaus osoittautui lukiolaisille vaikeaksi. Osittain tämä johtui siitä, että he olettivat Sokrateen ilman muuta edustavan dialogissa filosofian viimeistä sanaa eivätkä siksi pystyneet analysoimaan argumentaatiota täysipainoisesti.

Perinteiseen tapaan Filosofian ja elämäntutkimustiedon opettajat FETO ry sekä *niin & näin* -lehti palokitsivat filosofian kevään parhaan kirjoittajan. Hän on Mona Tärk Helsingin Rudolf Steiner -koulusta, jossa filosofiaa opettaa FM Jaakko Pitkänen. Mona vastasi an-

sioikkaasti myös molempiin jokeritehtäviin eli sekä *Parmenides*-dialogin kysymykseen että lukiossa opetettavan filosofisen etiikan normatiivisuutta koskevaan tehtävään. Parhaisiin pisteisiin on mahdotonta päästä niin paperisissa kuin sähköisissäkin kokeissa, jollei vastaa näihin vaativimpiin ja eniten pisteitä tuottaviin tehtäviin.

Mona Tärk kertoi, että hän jätti vastaamatta yhteiskuntafilosofian tehtäviin, koska koki niissä eniten epävarmuutta, vaikka olikin suorittanut aihepiiriä käsittelevän kurssin. Hän preferoi teoreettisen filosofian kysymyksiä, ja ohessa julkaistaan näytteenä hänen vastauksensa epistemologiaa käsitteleviin kysymyksiin.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Ks. Ukri Pulliainen, Lukiofilosofian tulevaisuus – Ukkologiasta ajattelun taitoihin. *niin & näin* 1/2015.
- 2 *Lukion opetussuunnitelman perusteet* 2003, 172.
- 3 Verkossa: yle.fi/aihe/artikkeli/2015/12/15/filosofia-0
- 4 Verkossa: ylioppilastutkinto.fi/fi/ylioppilastutkinto/harjoituskoe-6-4-2016